

Турчіна Світлана Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет, 40000, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, тел.: (0542) 70-10-22, e-mail: sturchina68@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3110-6647>

Юрченко Олексій Юрійович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва, Київський інститут бізнесу та технологій, 04078, м. Київ, пров. Зоряний 1/5 тел.: +38 050 388 74 93, e-mail: yurchenko.o@kibit.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0006-4101-0100>

Азаров В.В., здобувач наукового ступеня доктора філософії спеціальності 073 «Менеджмент», Сумський національний аграрний університет, м. Суми, 40000, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, тел.: (0542) 70-10-22, e-mail: splashblue23@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-9264-0816>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ

Анотація. У статті авторами розглядаються підходи до оцінки інтелектуального капіталу та його складових - структурного, клієнтського і людського капіталу підприємств агропромислового комплексу. Виявляються проблеми кількісної оцінки людського, клієнтського та організаційного капіталу для підприємств аграрного сектору економіки. Пропонуються приклади складу структурного, клієнтського і людського капіталу для сучасних підприємств. Авторами пропонується метод оцінки потенціалу підприємства, заснований на розвитку доходного підходу до оцінки ринкової вартості організації, з урахуванням впливу на цей процес людського, клієнтського і організаційного капіталу. У рамках розвитку доходного підходу до оцінки вартості бізнесу пропонується при оцінці потенціалу суб'єкта господарювання враховувати суму чистих приведених вартостей найбільш перспективних проектів і потенційну залишкову вартість даного суб'єкта на кінець періоду планування за проектами. Проведення оцінки потенціалу за допомогою запропонованого методу дозволяє оцінювати інтелектуальний капітал для широкого кола підприємств, включаючи господарюючі суб'єкти агропромислового комплексу, а також вирішувати завдання оцінки можливих угод зі злиття та поглинання в сфері сільського господарства, а також оцінки угод, спрямованих на продаж частини активів підприємства.

В цілому зроблено висновок, що на сьогоднішній день не існує єдиної, загальновизнаної методики оцінювання інтелектуального капіталу та його окремих структурних елементів. З огляду на сутнісні характеристики об'єкта дослідження, виникають сумніви щодо можливості створення досконалої

методики. Тому на сучасному етапі оптимальним підходом є комплексне використання наявних методів та індикаторів, з урахуванням корекцій, які відповідають особливостям і потребам кожного конкретного підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський, організаційний та клієнтський капітал, вартісні та натуральні показники, методи оцінки інтелектуального капіталу, управління, сталий розвиток, підприємства аграрного сектору.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE INTELLECTUAL CAPITAL OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT MANAGEMENT

Turchina Svitlana, Ph.D. in Economics, professor associate Department of Management named after L.I. Mikhailova, Sumy National Agrarian University, 160 Herasima Kondratiieva Street, Sumy, 4000, (0542), tel.: 70-10-22, e-mail: sturchina68@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3110-6647>

Yurchenko Oleksiy, Ph.D. in Economics, professor associate Department of Economics and Entrepreneurship, Kyiv Institute of Business and Technologies, 04078, Kyiv, av. Star 1/5, tel.: +38 050 388 74 93, e-mail: yurchenko.o@kibit.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0006-4101-0100>

Azarov Volodymyr, applicant of the scientific degree of Doctor of Philosophy, specialty 073 «Management» Sumy National Agrarian University, 160 Herasima Kondratiieva Street, Sumy, 4000, tel.: (0542) 70-10-22, e-mail: splashblue23@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-9264-0816>

Abstract.

The approaches to the intellectual capital evaluation and its components, such as structural capital, client capital and human capital of the agro-industrial complexes' enterprises are revised in the article. The problems of the quantitative evaluation of the human capital, the client capital and the organizational capital are revealed for enterprises of the agro-industrial complexes. The examples of the structural, client and human capital's components are proposed. The authors propose the method of the evaluation of the enterprise potential based on the development of the evaluation of the enterprise's market value, regarding the influence of the human, client and organizational capital on its process. To develop the income approach it is proposed to regard the sum of the net present value of most preferable projects and to regard the potential residual value of a particular subject to the end of its projects' planning period. The implementation of proposed method of potential's evaluation allows estimating intellectual capital for expanded range of enterprises including the companies of the agro-industrial complexes. Moreover, it helps to solve tasks to potential dealings of mergers and acquisitions' evaluation in the sphere of the agroindustrial complexes, as well as the evaluation of dealings devoted to the negotiations of some parts of company's assets

Overall, it has been concluded that, to date, there is no single, universally recognized methodology for evaluating intellectual capital and its individual structural elements. Given the essential characteristics of the research object, doubts arise regarding the possibility of developing a perfect methodology. Therefore, at the current stage, the optimal approach is the comprehensive use of existing methods and indicators, with adjustments tailored to the specific characteristics and needs of each individual enterprise.

Keywords: intellectual capital, human, organizational and client capital, value and natural indicators, methods of intellectual capital assessment, management, sustainable development, enterprises of the agrarian sector.

Постановка проблеми. Сучасна економіка, спрямована на досягнення цілей сталого розвитку, демонструє значне посилення ролі нематеріальних активів для забезпечення конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і національних економік загалом. Реальність в даний час така, що функціонування підприємств в Україні зумовлена гострою потребою впровадження нових, унікальних методів ведення бізнесу.

За таких умов для вітчизняних підприємств, та зокрема підприємств аграрного сектора, де крім використання здобутків НТП особливого значення набуває запит на компетентних і ерудованих працівників, що прагнуть до постійного поліпшення умов праці, до саморозвитку, які використовуючи здобуті знання, здатні креативно та якісно вирішувати поставлені завдання. Зважаючи на це, саме інтелектуальний капітал та його розвиток є базою економічного зростання, виступає ключовим джерелом міцності та життєздатності соціально-економічних систем, а відтак, і фундаментом сталого розвитку підприємств.

Розглядаючи цю проблематику, варто зазначити, що належне оцінювання інтелектуального капіталу є необхідним і важливим чинником його розвитку та досягнення успіху господарюючим суб'єктом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інтелектуального капіталу присвятили свої роботи як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких: В. Базилевича, Бутнік-Сіверського, Л. Волощук, І. Давидової, О. Кендюхова, О. Комліченко, Г. Калетніка, С. Легенчук, О. Літвінова, О. Стрижак, О. Собко, А. Чухна, О. Шкурупій та багатьох інших.

Високо оцінюючи значний внесок вітчизняних та зарубіжних науковців, все ще залишається простір для дослідження категорії «інтелектуальний капітал», його структури та окремих аспектів оцінки інтелектуального капіталу підприємств аграрного сектору у контексті їх сталого розвитку.

Мета статті полягає в розглянути сутності та структури інтелектуального капіталу, дослідженні особливостей та напрацюванні пропозицій щодо оцінки інтелектуального капіталу в контексті сталого розвитку підприємств аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить успішний досвід провідних світових держав, значення нематеріальних активів підприємства може суттєво перевищувати вартість його матеріальних активів.

В свою чергу авторський колектив, зосередивши увагу даного дослідження на аграрному секторі, на підставі ознайомлення з багаточисельними публікаціями стверджує, що саме нематеріальні активи значною мірою забезпечують країнам-лідерам конкурентні переваги для їхніх компаній. Однак, ситуація, що є характерною для агропромислового комплексу України має низку системних проблем, які заважають нашій країні займати належну нішу у світовому виробництві продуктів харчування. Серед таких проблем слід виділити значний потенціал галузі, обумовлений великими обсягами незадіяних сільськогосподарських угідь та накопиченими досягненнями вітчизняної аграрної науки, що нерідко залишається невикористаними.

Інтелектуальний капітал підприємства є найважливішою частиною нематеріальних активів. Його зростання, розвиток і збереження стають одними з найважливіших завдань акціонерів і менеджерів в сучасних економічних умовах. Особливістю інтелектуального капіталу в аграрному секторі економіки має забезпечувати: раціональне ресурсовикористання; збереження навколишнього природного середовища; зменшення негативного впливу на довкілля; зростання соціальної забезпеченості населення; тривалий термін використання; збільшення економічної ефективності тощо. Удосконалення методик оцінки як потенціалу, так і інтелектуального капіталу має сприяти менеджерам компаній агропромислового комплексу у формуванні актуальної стратегії розвитку підпорядкованих їм підприємств.

Належним чином вибудована оцінка інтелектуального капіталу можлива лише при розумінні сутності останнього, у зв'язку з чим виникає необхідність визначення структури та змісту інтелектуального капіталу.

Отже, інтелектуальний капітал з економічної точки зору – це перш за все капітал, під яким більшість дослідників розуміють активи, що представляють собою ментальні знання, тобто не відокремлені від працівників, а також знання, що втілені у результатах розумової діяльності (структурах, інтелектуальній власності, клієнтах тощо).

Прийнято виділяти три основних складових інтелектуального капіталу компанії. Цими складовими є людський капітал, структурний капітал, а також клієнтський (ринковий) капітал компанії. Враховуючи викладене, структуру інтелектуального капіталу можна представити у вигляді рис.1.

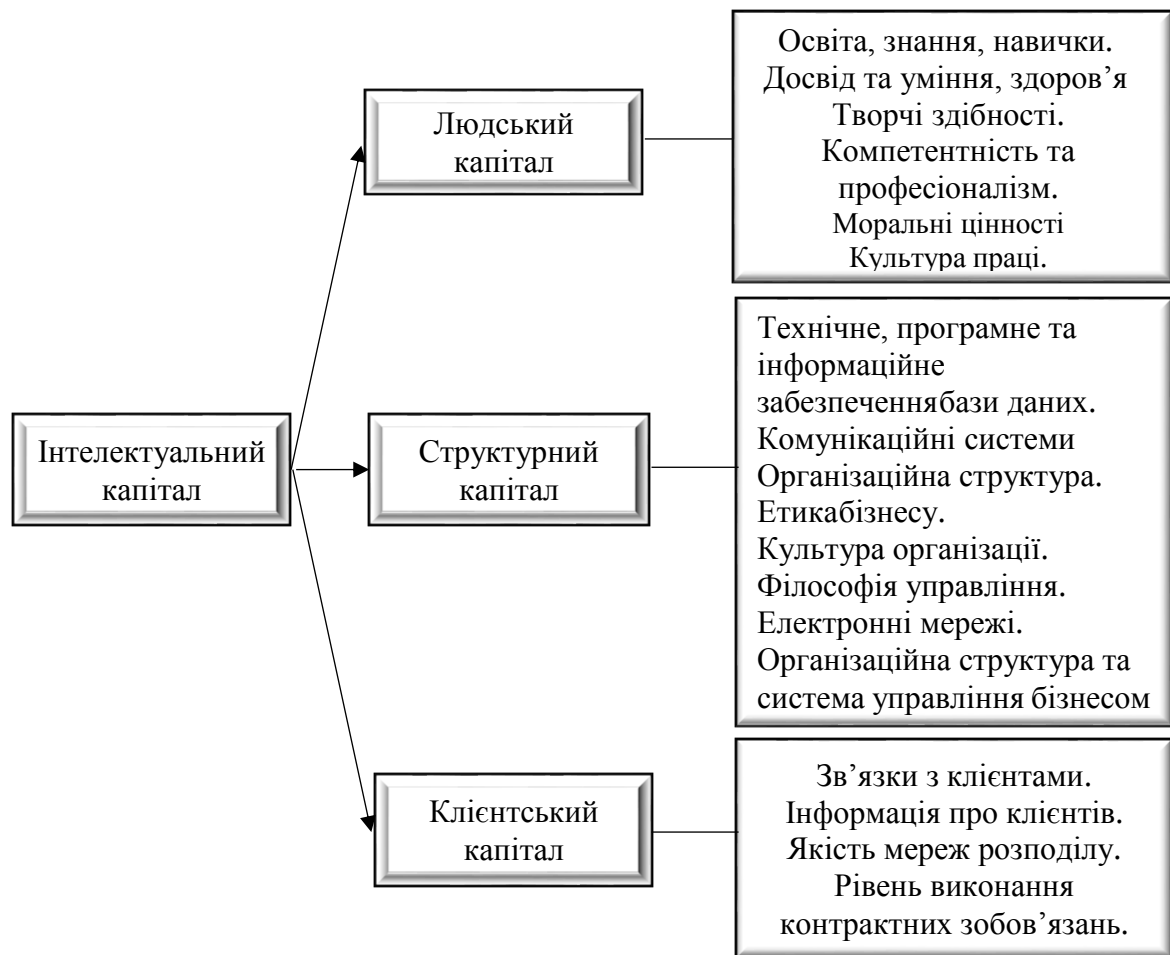

Рисунок 1. – Структура інтелектуального капіталу

Джерело: складено на основі [4, 5]

Клієнтський капітал представляє собою цінність, закладену в стосунках з клієнтами. Під клієнтським капіталом також розуміються лояльність і задоволеність споживачів.

До клієнтського капіталу зазвичай відносять насамперед ділову репутацію компанії та всі фактори, що впливають з цієї репутації. Для компаній агропромислового комплексу такими складовими можуть бути відомі назви фірми, формальні та неформальні зв'язки з споживачами, партнерами і навіть конкурентами; наявність постійних споживачів, з якими можливі довгострокові або повторні контракти тощо.

Формуванню клієнтського капіталу можуть сприяти зовнішні сервіси, які мають на меті пов'язати споживача і виробника, оминаючи традиційні групи посередників. Такими сервісами є системи електронної торгівлі. Незважаючи на велику кількість кількісних показників, оцінити грошову вартість клієнтського капіталу окремо від інших складових інтелектуального капіталу вкрай складно і часто неможливо.

Структурний капітал компанії включає різноманітні нематеріальні активи, необхідні для ефективного ведення бізнесу, і умовно поділяється на інноваційну та процесну складові. Інноваційна частина складається переважно

з патентів, ліцензій, франшиз тощо, а також з ідей, проєктів, торговельних марок. Основна складність виникає при спробі оцінити сукупну вартість структурного капіталу окремо від інших складових інтелектуального капіталу.

Розглядаючи визначену проблематику вартонаголосити на тому, що ні клієнтський капітал, ні структурний не зможуть ефективно використовуватися, якщо вони не забезпечені належним чином людськими ресурсами. Тож, важливою складовою інтелектуального капіталу є людський капітал, під яким розуміють сукупність ресурсів, що належать персоналу. Людський капітал підприємства агропромислового комплексу (АПК) - це не лише кваліфіковані співробітники, але й ефективний менеджмент [2, 3].

Досліджуючи та аналізуючи людський капітал в підприємствах агропромислового комплексу варто враховувати деякі специфічні особливості, властиві аграрному сектору, такі як:

- не завжди належні соціальні умови праці та відпочинку;
- сільськогосподарська праця вважається малопривабливою та неестетичною;
- у сільськогосподарському виробництві більше, ніж в інших галузях народного господарства, використовується праця жінок.

Особливістю людського капіталу є те, що він не може належати організації. Важливо розуміти, що працівник із високими здібностями не завжди має максимальну цінність для організації. Якщо співробітник не отримує можливостей для реалізації свого потенціалу, він може залишити компанію, і разом із ним компанія втратить усі інвестиції, вкладені в його розвиток.

Для кількісної оцінки людського капіталу можна проаналізувати вартість залучення всіх співробітників компанії через агентства з найму персоналу та додати витрати, пов'язані з адаптацією співробітників у новому колективі.

Основною проблемою кількісної оцінки людського, клієнтського та структурного капіталу окремо є складність однозначного віднесення деяких нематеріальних активів (таких як ділова репутація, патенти, винаходи тощо) лише до однієї зі складових інтелектуального капіталу. Саме в сукупності, у складі інтелектуального капіталу, ці компоненти створюють конкурентні переваги для організації. Рішенням може бути оцінка інтелектуального капіталу в цілому з подальшим аналітичним розподілом отриманого значення інтелектуального капіталу на людський, структурний та ринковий капітали.

Для оцінки інтелектуального капіталу пропонується спочатку отримати кількісну оцінку потенціалу компанії як сукупного показника всіх ресурсів і можливостей організації.

Потенціал підприємства АПК формує ринкову вартість цього суб'єкта, яка принципово може визначатися безпосередньо ринковим шляхом або аналітично. В рамках доходного підходу до оцінки бізнесу [1] пропонується при оцінці потенціалу агропромислового підприємства враховувати суму чистих приведених вартостей найбільш перспективних проєктів (НПП) та потенційну залишкову вартість (ПЗВ) цього суб'єкта на кінець періоду планування по проєктах:

$$P^k = B^k + S^k$$

де P^k - потенціал господарюючого суб'єкта k ;

B^k - сума чистих наведених вартостей найбільш пріоритетних проєктів для господарюючого суб'єкта k ;

S^k - потенційна залишкова вартість господарюючого суб'єкта k на кінець періоду планування (чисті приведені вартості НПП не включають потік від продажу активів у кінці періоду планування, оскільки цей потік враховується при розрахунку ПЗВ).

Таким чином, B^k - сума чистих приведених вартостей найбільш пріоритетних проєктів для господарюючого суб'єкта розраховується за формулою:

$$B^k = \sum_{i=1}^w NPV(m_{1i}) + \sum_{j=1}^q NPV(m_{2j}) + \sum_{t=1}^g NPV(m_{3t})$$

де $\sum_{i=1}^w NPV(m_{1i})$, $\sum_{j=1}^q NPV(m_{2j})$, $\sum_{t=1}^g NPV(m_{3t})$ - суми чистих приведених вартостей w діючих, q запланованих і g потенційних проєктів господарюючого суб'єкта.

Саме таке розподілення сумарного грошового потоку на потоки від кожного окремого проєкту дозволяє критично оцінити прогнозування та ризики кожного з них індивідуально.

Вартість компанії S^k на кінець періоду планування за проєктами повинна перевищувати чисту вартість активів через ймовірно високу вартість інтелектуального капіталу.

Пропонується розраховувати S^k як добуток дисконтованої ринкової вартості чистих активів (A_1^k) на кінець періоду планування (без урахування грошових коштів) і коефіцієнта ефективності використання активів (α^k):

$$S^k = A_1^k \cdot \alpha^k$$

$$\alpha^k = p \cdot \frac{B^k}{A^k}$$

де α^k - коефіцієнт ефективності використання активів;

B^k - сума чистих приведених вартостей НПП для господарюючого суб'єкта k ;

S^k - потенційна залишкова вартість господарюючого суб'єкта k на кінець періоду планування;

A^k - вартість чистих активів на момент оцінки;

A_1^k - дисконтована вартість чистих активів на кінець періоду планування (без урахування грошових коштів);

p - коригувальний коефіцієнт, що враховує збереження профілю діяльності господарюючого суб'єкта після закінчення прогностичного періоду ($0 \leq p \leq 1$).

Коефіцієнт α^k відображає віддачу початкових активів суб'єкта господарювання, він показує, у скільки разів доходи (B^k), які суб'єкт може генерувати за допомогою цих активів (A^k) за певний обраний період планування перевищують ці активи. Передбачається, що активи, які

залишаться у компанії на кінець періоду планування за проектами, (A_1^k) можуть у подальшому ефективно використовуватися, а потенційна залишкова вартість суб'єкта (S^k) дорівнює добутку α^k на A_1^k .

Таким чином з'являється можливість врахувати інтелектуальний капітал суб'єкта на кінець періоду планування.

Поправочний коефіцієнт p під час розрахунку α^k враховує можливе збереження профілю діяльності суб'єкта господарювання після закінчення прогностичного періоду і дорівнює прогнозованій частці продажів за розглянутими раніше проектами від загального обсягу продажів цього суб'єкта в наступному році по закінченню прогностичного періоду ($0 \leq p \leq 1$). У випадку, коли значення коефіцієнта α^k в результаті розрахунку менше одиниці, його значення при розрахунку потенціалу приймається за одиницю.

Отже, потенціал господарюючого суб'єкта можна розрахувати за формулою:

$$P^k = B^k + A_1^k \cdot p \cdot \frac{B^k}{A^k}$$

Інтервал планування T складає 5-10 років (для різних галузей це значення може змінюватися). На основі наведених формул з'являється можливість вирішувати задачу аналітичної оцінки потенціалу агропромислового підприємства.

Оскільки потенціал компанії можна розглядати як ймовірну ринкову вартість цього суб'єкта, його оцінка дає змогу оцінювати інтелектуальний капітал компанії:

$$W^k = P^k - A_m^k$$

де W^k інтелектуальний капітал господарюючого суб'єкта k ;

P^k – потенціал господарюючого суб'єкта k ;

A_m^k – вартість чистих матеріальних активів на момент оцінки господарюючого суб'єкта k .

В рамках проведеного дослідження встановлено, що після визначення вартості інтелектуального капіталу підприємства АПК з'являється можливість аналітичного розподілу отриманого значення між його складовими (людським, структурним і клієнтським капіталом) та визначення ймовірної вартості кожної з них.

Також цей метод може бути використаний для оцінки ефективності можливих угод зі злиття та поглинання, а також угод, пов'язаних із продажем частини компанії. Для цього необхідно провести оцінку потенціалу до і після передбачуваної угоди та порівняти результати.

Висновки. Таким чином, базуючись на виявлених проблемах кількісної оцінки людського, клієнтського та організаційного капіталу для підприємств аграрного сектору економіки запропоновано метод оцінки потенціалу підприємства, заснований на розвитку доходного підходу до оцінки ринкової вартості організації, з урахуванням впливу на цей процес людського, клієнтського і організаційного капіталу. У рамках розвитку доходного підходу до оцінки вартості бізнесу пропонується при оцінці потенціалу суб'єкта

господарювання враховувати суму чистих приведених вартостей найбільш перспективних проектів і потенційну залишкову вартість даного суб'єкта на кінець періоду планування за проектами. Це надасть можливість оцінювати інтелектуальний капітал для широкого кола підприємств, включаючи господарюючі суб'єкти агропромислового комплексу, а також вирішувати завдання оцінки можливих угод зі злиття та поглинання в сфері сільського господарства, а також оцінки угод, спрямованих на продаж частини активів підприємства.

В цілому зроблено висновок, що на сьогоднішній день не існує єдиної, загальновизнаної методики оцінювання інтелектуального капіталу та його окремих структурних елементів. Тому на сучасному етапі оптимальним підходом є комплексне використання наявних методів та індикаторів, з урахуванням корекцій, які відповідають особливостям і потребам кожного конкретного підприємства.

Література:

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал як фактор забезпечення економічної стійкості сучасних підприємств. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 4. С. 61-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_4_15.
2. Давидова І.О. Реалізація інтелектуального капіталу: сутність, складові роль системи зайнятості в цьому процесі. *Бізнес Інформ*. 2013. № 2. С. 177–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_2_37.
3. Захарчин Г. М. Управління знаннями в умовах розвитку цифрової економіки та інтелектуалізації суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 36. С. 76–80.
4. Калетнік Г. М., Коломієць Т. В. Підвищення ефективності функціонування підприємств АПК на основі формування і використання інтелектуального капіталу. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 4. С. 7-19.
5. Ocean Tomo Releases Intangible Asset Market Value Study Interim Results for 2020. URL: https://www.prweb.com/releases/ocean_tomo_releases_intangible_asset_market_value_study_interim_results_for_2020/prweb17415530.htm (дата звернення 05.09.2024).

References:

1. Butnik-Siverskyi O.B. (2017). Intelektualnyi kapital yak faktor zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti suchasnykh pidpriemstv [Intellectual capital as a factor ensuring the economic stability of modern enterprises]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economy. Finances. Right*, 4, 61-64. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_4_15 [in Ukrainian].
2. Davydova I.O. (2013). Realizatsiia intelektualnoho kapitalu: sutnist, skladovi rol systemy zainiatosti v tsomu protsesi [Implementation of intellectual capital: the essence, components, the role of the employment system in this process]. *Biznes Inform - Business Inform*, 2, 177–18. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_2_37 [in Ukrainian].
3. Zakharchyn H. M. (2021). Upravlinnia znanniamy v umovakh rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta intelektualizatsii suspilstva [Knowledge management in the conditions of the development of the digital economy and the intellectualization of society]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 36, 76–80 [in Ukrainian].
4. Kaletnik H. M., Kolomiiets T. V. (2020). Pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia pidpriemstv APK na osnovi formuvannia i vykorystannia intelektualnoho kapitalu [Increasing

the efficiency of the functioning of agro-industrial complex enterprises based on the formation and use of intellectual capital]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* - *Economics, finance, management: topical issues of science and practice*, 4, 7-19 [in Ukrainian].

5. Ocean Tomo Releases Intangible Asset Market Value Study Interim Results for 2020. (date of application 05.09.2024). https://www.prweb.com/releases/ocean_tomo_releases_intangible_asset_market_value_study_in_terim_results_for_2020/prweb17415530.htm